

KORONCAI ANDRÁS: A POLITIKAI DIFFERENCIA HASZNOSSÁGÁRÓL ÉS HASZONTALANSÁGÁRÓL

Politikai differencia a politikai (*das Politische, the political, le politique*) és a politika (*die Politik, politics, la politique*) megkülönböztetése. Manapság, ha a politikairól beszélnek, általában a politikától megkülönböztetve teszik ezt, vagyis a politikai fogalma általában elválaszthatatlan a politikai differencia fogalmától. Nem kevés kutató-értelmező szerint olyan szerzők esetében is beszélhetünk politikai differenciáról, mint például Alain Badiou vagy Jacques Rancière, akik ugyan nem használják a politikai főnevesített melléknevet, s következetesen politikáról beszélnek, ámde amikor definiálják a politikát, akkor olyan megkülönböztetéssel dolgoznak, amely megfelel a politikai és a politika megkülönböztetésének.¹ Én egyetértek ezzel, de vélekedjünk akárhogy is erről, annyi bizonyos: a politikai újragondolásának vezérfonala manapság a politikai differencia lett, amiért is, amennyiben nem tartjuk teljesen értelmetlennek a politikai fogalmát, és érdekelték vagyunk az újragondolásában, nem árt számot vetnünk a politikai differenciával, annak hasznosságával/haszontalanságával a politikaelmélet szempontjából. Tanulmányom erről szól. Menete a következő: először a politikai differencia ún. baloldali heideggeriánus interpretációját veszem górcső alá, hogy megmutassam: ez, vagyis a politikai differenciának a heideggeri ontológiai differencia analógiájára való interpretációja zsákutca; második lépésben megmutatom, hogy Carl Schmittnél nincs politikai differencia, sem a heideggeri ontológiai differencia analógiájára, sem másként; harmadik lépésben következtetésként megfogalmazom azt a tézist, miszerint Carl Schmitt alternatívát kínál a politikait ontológiai, a politikát pedig ontikus dimenzióba helyező baloldali heideggeriánus tévúttal szemben; végül megfogalmazom, ezzel mit üzen nekünk Schmitt.

Nyomok és tézisek

A politikai differencia, vagyis a politikai és a politika megkülönböztetésének nyomai egyesek szerint Carl Schmitthez vezetnek vissza, mások szerint inkább Jean-Luc Nancy és Philippe Lacoue-Labarthe vezetésével működő csoporthoz², amely „a politikai lényegének” kutatását tűzte ki célul, ahogyan azt a Nancy és Lacoue-Labarthe által jegyzett programadó szövegben olvashatjuk,³ mely más, e témához kapcsolódó írásaikat és egyes csoporttagok hozzászólásait is tartalmazó angol nyelvű kötetben megtalálható.⁴

Most nem ismertetem-elemzem ezt a szöveget, sem többet, csak az ítéletemet mondom: Nancy és Lacoue-Labarthe egy nyelvjátékot játszik, olyat, amelyik a politikai szóval (is) játszható, és meg is tanulhatjuk játszani, csak hát nem tudjuk megmondani, voltaképp miről is van szó, miről is beszélünk: politikáról-e még. Az ilyen nyelvjáték annak példája számomra, hogy hogyan *ne* beszéljünk a politikairól, mert sohasem érünk oda, hogy arról beszéljünk. Ha – mint Bence György megjegyezte – a Rawls, Nozick és Dworkin neve fémjelezte akadémiai politikai filozófia nem sokat törődik a politikai élet sajátosságaival, amiért is egy marslakó az ő munkáikból nem igen tudná kideríteni, miben is áll a politika itt, ezen a bolygón⁵, akkor ez Nancy és Lacoue-Labarthe politikai filozófiájára legalább ennyire igaz. Miként Michael Hirsch

¹ Lásd például a következő áttekintő bevezetéseket: Bedorf 2010. 16.; Bröckling – Feustel 2012.

² Moyn, Samuel 2016. 307. – E kutatócsoport neve *Centre de recherches philosophiques sur le politique*, melynek tagjai voltak nem egyidőben és többek között olyan nálunk is többé-kevésbé ismert figurák, mint Claude Lefort, Jean-François Lyotard, Étienne Balibar, Jacques Rancière, Luc Ferry, Jacques Derrida.

³ Nancy – Lacoue-Labarthe 1997b.

⁴ Nancy – Lacoue-Labarthe 1997a.

⁵ Bence 2007. 17.

megállapította: „Nancy [és Lacoue-Labarthe – K.A.] érvelésének sajátossága a politikai fogalmának szinte teljes depolitizálása, annak egy ontológiai ősfenoménné való redukálása.”⁶

Amiért mégis szóba hoztam Nancyt és Lacoue-Labarthe-ot meg programadó szövegüket, annak két oka van. Az egyik az, hogy szerintem is itt kezdődik a politikai differencia reneszánsza (azért reneszánsza, mert a megkülönböztetés nem új⁷), a másik, hogy itt kezdődik a politikai ontológiai tétele a heideggeri ontológiai differencia analógiájára. Ehhez kapcsolódik tanulmányom, alábbiakban kifejtendő három tézise. Az első: bár a politikai főnevesített melléknevének/jelzőjének kulcsfogalommá tétele Carl Schmitt nevéhez fűződik, nála nincs politikai differencia, sem a heideggeri ontológiai differencia analógiájára elgondoltként, sem másként. A második tézis: a politikai elméletének nincs szüksége a heideggeri ontológiai differenciára és az ennek analógiájára elgondolt politikai differenciára, mert ez zsákutca. A harmadik tézis, mely egyben a végkövetkeztetés is: Schmitt, minthogy nála nincs politikai differencia, alternatívát és olyan utat kínál a politikai elmélete számára, amelyen a politikai újragondolása érdekében elindulhatunk.

Zsákutca: a „baloldali heideggeriánusok”

A politikai Schmitt utáni elméletei általában az ellentét, ütközés, küzdelem, harc tapasztalatából nőnek ki, abból, hogy reálisan nem elképzelhető/nem lehetséges olyan politikai valóság, amely mentes lehetne a konfliktusoktól, annak különféle formáitól.⁸ A politikai ilyen, a konfliktusoknak meghatározó szerepet tulajdonító elméleteinek egyik iránya az ún. „baloldali heideggeriánusoké”⁹, akik a politikai differenciát a heideggeri ontológiai differencia analógiájára gondolják el. Közéjük tartozik Chantal Mouffe, akinek politikaelméletét illetően a „baloldali heideggeriánus” jelző nem kimerítő (az ugyanis az legalább annyira schmittiánus, mint amennyire heideggeriánus), de hűen kifejezi egyik alapvető-meghatározó elemét: azt, ahogy a politikai és a politika különbségét elgondolja. A politikai és politika Mouffe fölfogásában nem két különböző létező (valóság) megkülönböztetése, hanem ugyanazon létező (valóság) két különböző dimenziója: a politikai az ontológiai, a politika pedig az ontikus dimenziót jelöli: „Az »ontikus« – írja Mouffe – a hagyományos politikai gyakorlatok sokféleségére utal, míg az »ontológiai« azzal a móddal foglalkozik, ahogyan a társadalom létrejön.”¹⁰ Majd így folytatja: „»A politikai« alatt az antagonizmus dimenzióját értem, és ezt az emberi társadalmak szempontjából konstitutívnek tekintem, a »politika« alatt viszont azokat a gyakorlatokat és intézményeket, amelyeken keresztül egy rend létrejön, és amelyek az emberi együttélést szervezik a politikai által adott konfliktusosság kontextusában.”¹¹ Eszerint a politikai a társadalom létrejöttének-képződésének kiiktathatatlan, megmásíthatatlan, megváltoztathatatlan feltétele és közege, az, amely nélkül nem lehetséges társadalmi rend létrejövetele-képződése, az, amelybe ez a létrejövétel-képződés bele van vetve. A politikai – az antagonizmus, avagy a konfliktusosság – ontológiai adottság, amiért is bármilyen legyen is a társadalmi rend, az *mindig és szükségképp* konfliktusos-antagonisztikus.

Oliver Marchart, aki egy külön könyvet szentelt a baloldali heideggeriánusoknak, és az ő nyomvonalakon haladva a politikai differencia elméletét mint „első filozófiát” kísérelte meg kidolgozni,¹² úgy látja, hogy a politikai és a politika megkülönböztetése reakció-reflexió a társadalmi-politikai rend *végő/végleges* megalapozásának lehetetlenségére, egyben pedig a

⁶ Hirsch 2010. 339.

⁷ Bedorf 2010. 15.

⁸ Bröckling – Feustel 2012. 8.

⁹ Flügel-Martinsen 2017. 165.; Marchart 2007. 12–34.

¹⁰ Mouffe 2011. 25. (A fordítást módosítottam – K.A.)

¹¹ Mouffe, 2011. 26. (A fordítást módosítottam – K.A.)

¹² Marchart 2007.

fundacionalista politikai filozófiai/elméleti paradigma válságának jele¹³ (értve fundacionalizmus alatt azt, hogy a társadalom-politika olyan elveken alapul, amelyek egyrészt „kétségtelenek és védettek a felülvizsgálattal szemben”, másrészt társadalmon és politikán kívül lokalizáltak”).¹⁴

A végső megalapozás lehetetlensége, húzza alá Marchart, nem jelenti a megalapozás lehetetlenségét, csak a végsőjét/véglegesét, amiért is a politikai differencia elmélete mint politikaelmélet nem anti-, hanem posztfundacionalista: nem állítja, hogy nincs megalapozás/nincs alap, de azt igen, hogy ez a megalapozás/ez az alap nem a végső/végleges.¹⁵ Lényegében a következőről van szó: a politikai-társadalmi rend ugyan mindig megalapozás/alapítás által jön létre, de a megalapozás/alapítás sohasem végső/végleges, vagyis egyik rend sem szükségszerű, a másként is lehetségest kizáró, hanem mindegyik esetleges, a másként is lehetségest magába foglaló, azaz immanensen kontingens és konfliktusos.¹⁶ Másképp fogalmazva: semelyik rend sem szükségszerű, de az szükségszerű, hogy minden rend kontingens és konfliktusos¹⁷ – ez nem valamiféle történeti fejlemény, hanem ontológiai adottság, a megalapozás/alapítás lehetőségi és lehetetlenségi feltétele.¹⁸ A politikai a társadalom ezen ontológiai dimenzióját jelöli: az alapítás/megalapozás aktusát/eseményét, a politika az ontikusát: az alapítás/megalapozás hagyományos politikai praktikáit (stratégiákat, taktikákat),¹⁹ a differencia pedig azt, hogy a megalapozás rend sohasem végső/végleges, a megalapított rend sohasem feltétlen, hanem mindig és szükségszerűen másként is lehetséges.

Állításom, egyetértve Flügel-Martinsennel, az, hogy a politikai illetően ontologizálása, a konfliktus és/vagy a kontingencia szükségszerűvé tétele, legyen szó Mouffe-ról vagy Marchartról vagy másokról, zsákutca, a heideggeri ontológiai differencia pedig, „ballaszt” a politikai elmélete számára.²⁰ Ha ugyanis ontológiai dimenzióba helyezzük a politikait, elméletünk konfliktus- vagy „kontingenciafundamentalizmusba”, avagy konfliktus- vagy „kontingenciaesszencializmusba” torkollik, vagyis az antagonizmus és/vagy a kontingencia lényegivé és szükségszerűvé válik.²¹ Ezzel nem az a gond, hogy önellentmondásos, vagy legalábbis nem következetes, hanem az, hogy ki- vagy megkerüli a politikai valóságot. Ezért zsákutca vagy „tévút”²².

Ugyanez mondható el azonban Flügel-Martinsennek a politikai differencia heideggeriánus (ontologizáló) interpretációjával szemben alternatívát kínáló javaslatáról is, mely szerint a politikai konfliktus ontologizálása (a politikai differencia heideggeriánus értelmezése) helyett minden rend esetlegességéből kell kiindulni és a politikai konfliktust ennek következményének kell tekinteni.²³ Eszerint – fogalmaz Flügel-Martinsen – *minden* rend *mindig* ki van téve, kitett marad a konfliktust teremtő megkérdőjelezésnek, kérdésessé tételnek, vagyis hogy ennek meg *kell* [muss] történnie, ez tehát – vonom le én a következtetést – *szükségszerű*.²⁴ Vagyis Flügel-Martinsen sem int búcsút a szükségszerűségnek, a politikai ontológiai dimenzióba helyezésével szemben alternatívát kínáló javaslata egy implicit és nem reflektált ontológiát előfeltételez, miközben úgy látja, helyesen, hogy a politikai elméletének le kellene mondania az

¹³ Marchart, Oliver: 2010. 144–145; Marchart 2007. 5., 154–155.

¹⁴ Marchart 2007. 11.

¹⁵ Marchart 2007. 14.

¹⁶ Marchart 2010. 144–145.

¹⁷ Marchart 2007. 17–18., 27.

¹⁸ Marchart 2007. 29.

¹⁹ Marchart 2010. 145.

²⁰ Flügel-Martinsen 2017. 180.

²¹ Flügel-Martinsen 2017. 178., 183., 243.

²² Flügel-Martinsen 2017. 169.

²³ Flügel-Martinsen 2017. 165.

²⁴ Flügel-Martinsen 2017. 192–193.

ontológiáról.²⁵ Így aztán Flügel-Martinsen nem tud megfelelni annak a követelménynek, amely a politikai deontologizálásából szerinte is meg szerintem is következnek, és amelyet ő így fogalmaz meg: az antagonizmust és/vagy kontingenciát nem szubsztancializálni vagy esszencializálni, hanem konkrét-egyes esetekben kell létrejöttét, képződését konstitutív jelentőségével együtt felmutatni, igazolni vagy cáfolni.²⁶ *In medias res* kellene tehát kezdeni, miként tette azt Carl Schmitt.

Egy valódi alternatíva: Carl Schmitt

Azt állítom, hogy Carl Schmittnél, bár nem kevesen vannak, akik nem így gondolják²⁷, nem beszélhetünk politikai differenciáról – sem a heideggeri ontológiai differencia analógiájára elgondoltként, sem másként. A politikai Schmittnél ugyanis a politikát konstituáló, (valakit/valamit) politikaivá tevő) ontikus megkülönböztetés, nevezetesen a barát és ellenség megkülönböztetése, amely az új politikai valóság leírására, fogalmi megragadására hivatott – ama valóság leírására és fogalmi megragadására, amelyben az állam megszűnt a politika hegemon alanya lenni. Úgy látom tehát, hogy Schmitt nem helyezi ontológiai dimenzióba a politikait; a politikai schmitti fogalma-elmélete *távolságot tart* az ontológiától, éppúgy, ahogy az antropológiától is. Ez természetesen még nem zárja ki, hogy ontikus dimenzióban és abban maradván Schmitt különbséget tett politika és a politikai között, és van is egy szöveghely, amelyre hivatkozva nem kevesen állítják azt, hogy így is van. Ennek ellenére én azt állítom, hogy Schmittnél *nincs semmilyen* politikai differencia, a politikai *a politika új valóságát* hivatott jelölni és megragadni.

Kezdjük azzal az egy (és csakis egy) szöveghely fölidézésével, ahol a politikai differencia kifejezetten megjelenni látszik Schmittnél, és amelyre hivatkozni szoktak azok, akik úgy vélik, hogy Schmittnél van politikai differencia. Ez a szöveghely *A politika fogalma* 1972-es olasz kiadásának előszava, abban is az a mondat, amelynek szöveggörnyezete szinte ugyanaz a korrajz,²⁸ amelyet a második, 1932-es német kiadás (szövegváltozat) 1963-as újrakiadásának előszava is fölvázol. Íme e mondat az olasz kiadás előszavából, egyelőre a szöveggörnyezet nélkül: „Mostanában meg szokták különböztetni a »politikát« a »politikaitól.«²⁹

Hogy ez az egyetlen hely, ahol a politikai differencia megjelenni látszik, az már önmagában kétségeket ébreszthet azt illetően, hogy Schmittnél politikai differenciáról beszéljünk,³⁰ az meg végképp, hogy a mondat alanya a „man”, és Schmitt sem explicit, sem implicit módon nem jelzi, hogy csatlakozna az „általános alanyhoz”.³¹ Ettől még persze érvelhet egy interpretátor mellett, hogy Schmittnél mégis van politikai differencia – olyanként, mondjuk, mint amit Eugen Fink operatív fogalmaknak nevezett³², és amit esetünkben operatív megkülönböztetésnek nevezhetnénk: nem tematikus-definiált megkülönböztetés, amely a tematikus-definiált megkülönböztetések hátterét, közegét adja. És azt is megteheti egy interpretátor, hogy az idézett általános alanyú mondat felől olvassa újra a politikairól szóló schmitti szövegeket, megmutatván, hogy implicit-atematikus módon ott van Schmittnél a

²⁵ Flügel-Martinsen 2017. 195–196.

²⁶ Flügel-Martinsen 2017. 184–185.

²⁷ Például: Arditi 2008, 15–16.; Marchart 2007. 42–43.

²⁸ Vannak tehát eltérések, különbségek. Ezek közül a legfontosabb az, hogy az olasz előszóban a politikai harc új, nem állami alanyainak felülkerekedéséről és újfajta barát-ellenségcsoportosításokról beszél, és ezt meg az erre való reflexióit a politikai kulcsproblémájának nevezi.

²⁹ Schmitt 1988. 271.

³⁰ Bretter 2004. 406.

³¹ Vagyis Bretter Zoltán téved, amikor – bár az a megállapítása helytálló: „*A politika fogalmában* a politikai explicit elkülönítését a politikától nem találjuk meg” – az olasz kiadás előszavára utalva azt állítja: „Schmitt szó szerint megkülönbözteti *a politikait* a *politikától*.” (Bretter 2004. 406. 10.lj.)

³² Fink 1957.

politikai differencia, és kifejtvén, miben is áll ez a differencia. A „meccs” tehát, az említett kételyek ellenére, nem dőlt el: nincs perdöntő érv amellett vagy az ellen, hogy van-e schmitti politikai differencia, vagy nincs, csak annyit jelenthetünk ki biztosan, hogy explicit-tematikus módon nincs.

Arról, ahogy nincs

Mindenekelőtt arról, hogy ha van politikai differencia Schmittnél, akkor hogyan, miként nincs. *Először is* nincs az ontológiai differencia analógiájára értelmezhetőként. A politikai schmitti fogalma ugyanis nem ontológiai, hanem ontikus, és Schmittnek nincs ontológiája, ahogyan nincs antropológiája sem – *távolságot tart* mindkettőtől. Ezen azt értem, hogy a politikai schmitti koncepciója bizonyos ontológiákkal/antropológiákkal összeegyeztethető, másokkal nem, de *nem előfeltételez* ontológiát/antropológiát *mint fundamentumot*, neki nincs fundamentális ontológiája, sem fundamentális antropológiája. Persze, *A politikai fogalmának* hetedik (nem az első vagy a nulladik) fejezete,³³ melynek címe: „A politikai elméletek antropológiai kiindulópontjai”, azt olvashatjuk, hogy „minden valódi politikai elmélet »rosszként« előfeltételezi az embert”,³⁴ de – Karácsony András meggyőzően érvel emellett – „Schmittnél a politikai antropológia nem filozófiai antropológia a politikára alkalmazva, hanem a politikai perspektívájából megfogalmazott antropológia.”³⁵ Konkrétan fogalmazva, „[n]em azért jellemzi [Schmitt] a politikát a barát/ellenség-csoportosítás, mert az ember rossz, hanem fordítva: az embert nem tételezhetjük jóként, mert a politikait a barát/ellenség megkülönböztetése jellemzi.”³⁶ Ugyanerre jut Martin Lievens is: Schmitt „nem konstruál egy filozófiai elméletet, mely az emberi létezés egy sajátos elképzeléséből indul ki, és építménye nem előfeltételezi szükségképp az emberi létezés egy sajátos, irracionális koncepcióját és e létezés elkerülhetetlen konfliktusosságát.”³⁷ Schmitt, Karácsony Andrásal fogalmazva, „feltűnően feleslegesnek tartotta az antropológiai megalapozást *A politikai fogalmában* [...]”³⁸ Az ontológiáit ugyanígy.³⁹ „Schmitt – fogalmaz találóan Martin Lievens – a dolgok közepébe vágva kezd”, nem pedig antropológiai és/vagy ontológiai megalapozással: „Schmitt nem szolgál valamilyen szubsztanciális metafizikai, antropológiai vagy más érvvel arra, hogy miért jellemzi és fogja jellemezni folyton a világot a konfliktus és az ellenségeskedés.”⁴⁰ Az ő politikai elmélete a politikai valóságból indul ki, és mindvégig azt tartja szem előtt: a politikát Schmitt a politikai valóságból kívánja feltárni-megragadni, nem pedig felülről vagy alulról nyakon ragadni: „A politikai fogalmi meghatározása – [ami az alább kifejtendő állításom szerint a politika új valóságának megragadására irányul] – kizárólag specifikus politikai kategóriák feltárással és megállapításával fejthető ki.”⁴¹ Ezzel Schmitt azt üzeni, hogy a politikai elméletének vannak vagy lehetnek antropológiai vagy ontológiai implikációi, miként a övének is,⁴² de nincs szüksége antropológiai vagy ontológiai megalapozásra, mi több, az

³³ Schmitt 2002a. 40–47.

³⁴ Schmitt 2002a. 42.

³⁵ Karácsony 2004. 386.

³⁶ Karácsony 2004. 387.

³⁷ Lievens 2009. 36.

³⁸ Karácsony 2004. 388.

³⁹ Ezzel szemben például: Minca–Rowan 2016. 85–86.

⁴⁰ Lievens 2009. 36–37.

⁴¹ Schmitt 2002a. 18.

⁴² Erről Schmitt így ad számot: „Nos, mivel a politikai szféráját végső soron az ellenség valóságos lehetősége határozza meg, a politikai elképzelések és gondolatmenetek nemigen tehetik kiindulóponttá az antropológiai »optimizmust«. (Schmitt 2002a. 44.) – Megjegyzem: Schmitt következtelen, amikor „a politikai szférájáról” beszél, az ugyanis *A politikai fogalmának* 1932-es második kiadása szerint, ellentétben az 1927-es elsővel, *nem szféra*. Ez a következtetés másutt, több helyütt is fölbukkan (lásd például az alábbi lábjegyzetben idézett mondatot), és úgy látom, ez nem pusztán figyelmetlenség vagy nemtörődomség, de ebbe most nem megyek bele.

félrevisz. Merthogy lényegivé, szükségszerűvé, másként is lehetségest kizáróvá teszi a politika esetleges realitásait, példának okáért a barát és ellenség megkülönböztetését vagy éppen az emberét.⁴³ Ezek esetlegessége is abból fakad, hogy amennyiben politikaivá válnak, ami a politika új valóságában bármivel megtörténhet (bármi/bárki lehet politikai)⁴⁴, olyan *polemosz* övezi őket, amely nem dönthető el valamilyen harmadik, semleges, a reális erőviszonyokon kívüli vagy túli, „isteni” pozícióból.⁴⁵

Ha van politikai differencia Schmittnél, az, *másodszor*, nem abban áll, miként azt Körösényi András állítja, hogy a politika a mindennapos, rutin- és szabályszerű tevékenység, a politikai ellenben valami nem mindennapi, egyedi, kivételes, vagyis hogy a politika állandóan zajló, ismétlődő folyamat, a politikai ellenben olyan kitüntetett-kivételes pillanatokhoz és eseményekhez kötődik, mint amilyenek a háborúk, forradalmak, polgárháborúk és a politikai közösség alapító aktusai.⁴⁶ Kétségtelen, ezek a pillanatok és események Schmittnél a politikai megnyilvánulásai, megmutatkozásai, és kétségtelen az is, hogy szerinte „a kivételben [tehát e pillanatokban vagy eseményekben – K.A.] a valódi élet a folytonos ismétlődések során megmerevedett mechanizmus kérgét töri át.”⁴⁷ Ámde azzal, hogy Schmitt a kivételeket állítja középpontba, annak módszertani oka van⁴⁸, és a politikáról, annak valóságáról szeretne valamit mondani. Schmitt ugyanis úgy látja – ez a meghatározás-megismerés schmitti módszere –, hogy nem a mindennapi, átlagos, szokásos, normális, bevett, leülepedett, intézményesült politikai gyakorlatok és események vizsgálata tárja föl a politika „velejét [Kern]”, hanem az a kivételes eset felől mutatkozik meg.⁴⁹ És amit Schmitt így a politika velejeként megragad, az – a félreértések elkerülése végett hadd hangsúlyozzam ezt én is – nem esszencia, hanem kritérium: nem arra a kérdésre ad választ, mi a politika, hanem arra, hogyan válik, lesz valami/valaki politikaivá.⁵⁰ Ennek a „hogyan”-nak a neve a politikai.

Hogy a politikai melléknévből/jelzőből Schmitt nem csupán főnevet, hanem fogalmat is csinál, annak oka, hogy úgy látja, a „politika” régi, ismert, bevett, intézményesült jelentése érvényét veszítette: a politika már nem az, amit a „politika” jelöl; a politika valósága *gyökeresen* megváltozott, a politika (a politikai valóság) már nem az, amit a „politika” jelöl, kifejez, megragad. Ezért véli úgy Schmitt, hogy ha valami érvényeset szeretnénk mondani a politikáról (a politikai valóságról), akkor nem használhatjuk tovább a „politiká”-t: a politika valósága megkérdőjelezte, kiközöklentette, kiüresítette a „politiká”-t mint fogalmat. „A politikai” a politikának ezt a gyökeresen megváltozott valóságát, ezt az új politikai valóságot és annak a főnti értelmében vett „velejét” hivatott megragadni.

Arról, ami van

Azt állítom tehát, hogy a „politika” és „a politikai” között Schmittnél nem az a különbség, hogy az egyik (a „politika”) mindennapi, szokásos, rutinszerű, szabályos, állandóan zajló politikai gyakorlatokat és folyamatokat, a másik („a politikai”) meg a nem mindennapi, kivételes pillanatokot és eseményeket, hanem a „politika” a régi politikai valóságot, „a politikai” pedig az új politikai valóságot jelöli. Igaz, ennek az új politikai valóságnak a „veleje” bizonyos kivételes pillanatok vagy események felől ragadható meg – ez a schmitti módszer, de ez az új

⁴³ „A politikai területén az emberek nem elvontan mint emberek, hanem politikailag érdekelt és politikailag meghatározott emberekként állnak egymással szemben, [...] tehát minden esetben politikai kategóriákban megadható emberekként.” (Schmitt 2002c. 200.)

⁴⁴ Schmitt 2002a. 16.; Schmitt 1995. 135.

⁴⁵ Schmitt 2002a. 19. 21–22.

⁴⁶ Körösényi 2011. 11–12.

⁴⁷ Schmitt 2002a. 7.

⁴⁸ Szabó 2003. 80–84.

⁴⁹ Schmitt 2002a. 24.

⁵⁰ Techet 2013. 125.

politikai valóság sem merül ki a kivételesben: „rendelkezik a saját szükségszerűségeivel és irányultságaival, koalícióival, kompromisszumaival stb.”⁵¹, vagyis ebben is megvan az, amit a politika mindennapi, normális-konvencionális működésének szoktak nevezni. Másképp fogalmazva, a politika új valóságát jelölő szó/fogalom: „a politikai” nem a kivételest jelöli, hanem azt, ami a kivételesben vagy a kivételes felől szemügyre véve e valóság „velejeként” megmutatkozik, azt, ami a mindennapiban, a nem kivételesben is jelen van. „A politikai” azt jelöli és ragadja meg, mondja Schmitt, „[a]melyre a politikai cselekvések és motívumok visszavezethetők”,⁵² azt, „amelyre minden specifikus értelemben politikai cselekvés visszavezethető”.⁵³

No de miben is áll Schmitt szerint az új és a régi valóság különbsége, amiért is Schmitt szerint „a politika” mint szó/fogalom érvényét veszítette, és új szóra/fogalomra, nevezetesen „a politikai”-ra van szükség? Ehhez idézzük föl *A politikai fogalma* már említett olasz kiadásának előszavából azt a szövegkörnyezetet, amelyben a politika és politikai különbségéről szóló mondat elhelyezkedik, és az 1963-as német újrakiadása előszavának azon passzusait, amelyek az előbbivel párhuzamba állíthatók! Mindkettő az állam helyzetének gyökeres megváltozásról szól, arról, mit jelent ez a változás, de a német kiadás előszavában Schmitt másképp magyarázza ezt a változást, mint az olasz kiadásában.⁵⁴

„Az államiság kora most véget ér [...]. Vele végét ér az államra vonatkoztatott fogalmak egész felépítménye is [...]”,⁵⁵ írja Schmitt a német újrakiadás előszavában, következésképp, bár ezt így nem fogalmazza meg, de a folytatásból egyértelmű, ezen építmény egyik kulcsfogalma, a „politika” is érvényét veszti. E szó/fogalom ugyanis ebben az építményben az államra és csakis az államra vonatkozott: mindaz, ami politikai, állami, és mindaz, ami állami, politikai. Ebben nincs semmi meglepő, nincs semmi tévedés, hiszen volt egy nem is rövid korszak, amikor az állami és a politikai azonosítása értelmes és érvényes volt; de ma nem az, mert ez a korszak „véget ér”; azonban a klasszikus államiság korának megfelelő fogalmak építménynek egyes darabjait, így a „politika” fogalmát továbbra is használjuk, mintha mi sem történt volna, mintha a politikai valóság nem változott volna meg, mintha a politika nem lenne gyökeresen más, mint amit a „politika” jelöl.⁵⁶ Schmitt ezért és ezzel szemben egy új fogalmat alkot meg (egy, a németben nem új szóból csinál új fogalmat): „a politikai”-t, amely tehát arra hivatott, hogy a politika új valóságának, sajátosságának nevet adjon és megragadja azt.⁵⁷

Bár Schmitt szerint „nem is kell több szót vesztegetnünk” arra, hogy „az államiság kora véget ért”, de én azért mégis vesztegetnék pár szót arra, hogy lássuk, miért is vagyunk a posztklasszikus államiság (netán a posztállamiság) korában Schmitt szerint, mert így lesz

⁵¹ Schmitt 2002a. 26.

⁵² Schmitt 2002a. 19.

⁵³ Schmitt 2002a. 18. (Kiemelés tőlem – K.A.)

⁵⁴ Erre a különbségre most nem térek ki, csak jelzem: míg a német kiadás előszavában az állam és társadalom közötti határ leomlásáról szól, és ez nevezi meg oknak (Schmitt 2002a. 16.), addig az olasz kiadás előszavában az új politikai alanyok színre lépését.

⁵⁵ Schmitt 2002a. 8.

⁵⁶ Schmitt 2002a. 8.

⁵⁷ Az nem egyértelmű, hogy az „államiság kora most véget ér” azt jelenti-e, hogy a klasszikus államiság kora vagy az államiság kora ér véget, vagyis, hogy az állam újjászülethet-e Schmitt szerint valamilyen új formában, vagy nem, vannak-e ennek jelei, vagy nincsenek. Az viszont kijelenthető, hogy a harmincas években a totális állam formájában Schmitt az állam várva-várt megújulását látta-remélte⁵⁷, és az is kijelenthető, hogy ez várakozás-remény a hatvanas években a totális állam vereségével-csődjével együtt Schmitt számára is már a múlté, következésképp annyit mondhatunk: az „államiság kora most véget ér” kijelentés nyitva hagyja, hogy lehetséges-e a klasszikus állam megújulása valamiféle posztklasszikus formában, vagy sem; és akár igennel, akár nemmel válaszolna erre a kérdésre Schmitt, az biztos: ahhoz, hogy „a politikai” érvényes lehessen, meghatározásához és kibontásához nem használhatja a klasszikus fogalmakat vagy fényesítheti újra azokat, továbbá nem előfeltételezheti az állam (klasszikus) fogalmát éppúgy, mint hogy nem előfeltételezhet egy (klasszikus) főnálló államot (Schmitt 2002a. 8., 15.).

érthető, hogy az államiság/klasszikus államiság korának vége miért igényli Schmitt szerint a politikai új fogalmának megalkotását. Ehhez idézzük föl *A politikai fogalma* olasz kiadásának előszavából azt a passzust, amelyben a politika és a politikai megkülönböztetéséről szóló mondat elhelyezkedik. Íme e passzus (most e mondat kihagyásával):

„A 16. és 17. században formálódó, Machiavelli, Jean Bodin és Thomas Hobbes által megalkotott-kidolgozott tan az államnak jelentős monopóliumot adományozott: a klasszikus európai állam a politika egyetlen alanya lett. E kettő, az állam és a politika elválaszthatatlanul egymásra vonatkozott, úgy, ahogyan Arisztotelésznél a polis és a politika egymástól elválaszthatatlan. Az állam klasszikus *arculata* összetört, amikor politikamonopóliumát [Politik-monopol] elveszítette. A politikai harc új, másfajta alanyai jutottak érvényre, állami vagy nem állami jellegűek, állami vagy nem állami jellegű magatartást folytatók. [...] A politikai új hordozóira és új alanyaira irányuló kérdés a »politikai [Politisch]« egész problémakötegének kulcskérdésévé vált. Ez a kezdete és csírája minden olyan kísérletnek, amely a politikai azon számos új alanyának megismerésére irányul, akik az állami vagy nem állami politika politikai valóságában aktivizálódnak, és új barát-ellenség csoportosításokat eszközölnek.”⁵⁸

Schmitt úgy látja tehát, hogy új politikai alanyok hatékonyan megkérdőjelezik, aláássák az állam monopóliumát, azt, hogy az állam a politika egyetlen alanya, és kijelenti, hogy ezek az új alanyok „a politikai” (a politika új valóságának és megragadásának) kulcsfigurái. Ilyen új politikai alany Schmitt szerint a partizán, aki kitüntetett figyelmet kap tőle, amit mi sem mutat jobban, mint hogy erről írt egy „önálló” tanulmányt:⁵⁹ *A Partizán elméletét*.⁶⁰ Ennek alcíme: *Közbevetett megjegyzés a politikai fogalmához*, ami jelzi, hogy többről szól, mint amit a főcím sejtet. A partizánról is szól, persze, de a politikairól is: *A partizán elmélete* a politikai fogalmának mint a politikai valóságra való reflexiónak az „elmélyítése”.⁶¹

Ezt érthetjük úgy, hiszen az idézett helyen Schmitt is ezt mondja, hogy *A politikai fogalmában* homogén ellenségfogalom *A partizán elméletében* differenciálttá válik: az előbbi „legfőbb fogyatéka abban rejlik, jelenti ki önkritikusan Schmitt, hogy az ellenség különféle fajtái [...] nem különbözteti meg és választja el világosan és kellő szabatossággal egymástól.”⁶² Az „elmélyítése”-t érthetjük úgy is, hogy a partizán Schmitt által nyomon követett és leírt konkrét-történelmi alakváltozásai során megszületik az a partizán, aki a barát és ellenség megkülönböztetés mint legintenzívebb és legvégsőbb ellentétet testesíti meg: az abszolút ellenségességet.⁶³ Egyik értelmezés sem téves, külön-külön és együtt is megállják a helyüket. Ám úgy vélem, mindkettő kevésnek bizonyul ama schmitti kijelentéshez értelmezéséhez, mely szerint „[a] partizán elmélete a politikai valóság megismerésére szolgáló kulcsnak bizonyul.”⁶⁴ *Kulcskérdésnek*, ahogy *A politikai fogalma* olasz kiadásának már idézett előszava fogalmaz. Mégpedig ama politikai valóság megismeréséhez szolgál kulccsal, annak a politikai valóságnak a kulcskérdése, amelyben hatóerős nem állami (állam alatti és/vagy feletti) alanyok léptek a politika színpadára, és ezek az alanyok megtörték az állam monopóliumát, azt, hogy az állam az egyetlen politikai alany.

Természetesen badarság lenne azt állítani, hogy a klasszikus európai állam korában csak az állam volt a politikai alany; senki sem vitathatja, Schmitt sem teszi, hogy voltak akkor is nem

⁵⁸ Schmitt 1988. 271.

⁵⁹ Schmitt 2002b. 105

⁶⁰ Schmitt 2002b.

⁶¹ Schmitt 2002a. 13.

⁶² Schmitt 2002a. 13.

⁶³ Szabó 2003. 93.; Schmitt 2002b. 159–162.

⁶⁴ Schmitt 2002b. 140. (Kiemelés tőlem K.A.)

állami politikai alanyok. Az viszont már nem badarság, amit Schmitt *A politikai fogalma* felől fogalmazhat meg, *visszamenőlegesen*⁶⁵, hogy klasszikus állam (a befelé zárt és pacifikált, kifelé zárt és más szuverénekkal szemben szuverénként fellépő politikai egység⁶⁶) a politikai monopóliumának birtokosaként egyben a politikai egyetlen-kizárólagos alanya volt; ennek köszönhető (értsd: mindannak, ami ezt biztosította), hogy a politika hegemon alanyává tudott válni és annak tudott maradni. A partizán azon új politikai alanyok egyike, akik ettől a monopóliumától és ezzel hegemon pozíciójától megfosztották az államot. Ezért (is) különösen figyelemre méltó Schmitt számára a partizán, de egyben több is mint ezen politikai alanyok egyike: „a partizán valamennyi nem állami aktort szimbolizálja”, azon új politikai alanyokat tehát, akik aláássák a politikai állami monopóliumát,⁶⁷ akik „[a]z államot mint a politikai egység modelljét [...] megfosztják trónjától.”⁶⁸

Mindezek után, azt hiszem, világos és érthető, hogy miért csinál Schmitt a politikaiból fogalmat, és hogy miért mondom azt és mit értek azon, hogy a „politika” és „a politikai” Schmittnél nem a valóság két külön dimenzióját jelöli, hanem két különböző történeti-konkrét politikai valóságot. A „politika” a „klasszikus államiság” koráét, amikor az állami = politikai, vagyis amikor az állam a politikai monopóliumával bír, amiért is az állam a politika kizárólagos-hegemon alanyává tud válni és maradni. „A politikai” – nevezzük így – a partizán korát jelöli, amikor az állami \neq politikai, vagyis amikor az állam elveszti a politikai monopóliumát, amiért is megszűnik a politika egyetlen-hegemon alanya lenni. Schmittnél tehát nincs politikai differencia, nemcsak az ontológiai differencia analógiájára értelmezettként, hanem más értelemben sincs; csak két politikai valóság differenciája és az ezt a kettőt megnevezni-megragadni hivatott fogalmak differenciája⁶⁹ van, no meg a politikai mint megkülönböztetés.

Schmitt üzenete

Schmitt az ontológiától és az antropológiától való távolágtartásával, valamint azzal, hogy nála nincs politikai differencia á la Heidegger, azt üzeni: a politikaelméletnek, mely a politikai valóság fogalmi megragadására hivatott, nincs szüksége ontológiára, ontológiai alapokra vagy gyökerekre, ahogy antropológiákra se. Persze, az ilyenekkel operáló beszédek hasznos-hatékony (reményt adó, ösztönző) politikai mítoszok lehetnek, de politikai szempontból nem az a perdöntő, hogy minden rend szükségszerűen kontingens vagy konfliktusos, hanem az, hogy ez vagy az itt és most konfliktusos lett, itt és most másként is lehetett. Ez utóbbi nem előfeltételez semmiféle ontológiát vagy antropológiát, ehhez tett, nem pedig ontológia vagy antropológia kell: a kivételes és hatóerős – értsd: a főnnálló rendet, annak egy-egy aspektusát megváltoztató – tett, mint például az állam Schmitt által leírt trónfosztása, megelőzi a politikai ontológiát és antropológiát. *In the Beginning was the Deed* – kezdetben volt a tett.⁷⁰

⁶⁵ Ezzel azt mondom, hogy a politikai fogalma utólagos válasz arra, hogy miért lehetett az állam a politika egyetlen alanya, hogyan tudott azzá válni és annak maradni. Vagyis ezt Schmitt a jelen felől látja-látatja, a jelen fényét vetíti a múltba, a jelenből látja bele a múltba azt, ami abban nem volt jelen. Ez megfelel annak, ahogyan Schmitt a történelmi megismerést fölfogta: „minden történelmi megismerés jelenkori megismerés, [...] a jelentől kapja fényét és intenzitását, és a legmélyebb értelemben csak a jelent szolgálja.” (Schmitt 2002a. 56.)

⁶⁶ Schmitt 2002a. 8.

⁶⁷ Slomp 2009. 72.

⁶⁸ Schmitt 2002a. 8.

⁶⁹ Vö. Moyn 2016. 293.

⁷⁰ Williams 2005. 26.

Felhasznált irodalom

- Arditi, Benjamin (2008): On the Political. Schmitt contra Schmitt. *Telos* 142, 7–28.
- Bedorf, Thomas (2010): Das Politische und die Politik. In *Das Politische und die Politik. Konturen einer Differenz*. Szerk.: Thomas Bedorf – Kurt Röttgers. Suhrkamp, Berlin, 13–37.
- Bence György (2007): A politikum sajátossága. In Bence György: *Politikai-filozófiai tanulmányok 1990–2006*. Szerk.: Pogonyi Szabolcs. L'Harmattan, Budapest, 13–25.
- Bretter Zoltán (2004): Apolitika, depolitizálás, antipolitika – Carl Schmitt liberalizmuskritikájának néhány eleme. In *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Szerk.: Cs. Kiss Lajos. Gondolat, Budapest, 402–414.
- Bröckling, Ulrich – Feustel, Robert (2012): Einleitung: Das politische Denken. In *Das politische Denken. Zeitgenössische Positionen*. Szerk.: Ulrich Bröckling – Robert Feustel. Transcript, Bielefeld, 7–18.
- Flügel-Martinsen, Oliver (2017): Befragungen des Politischen. Subjektkonstitution – Gesellschaftsordnung – Radikale Demokratie. Springer VS, Wiesbaden
- Fink, Eugen (1957): Operative Begriffe in Husserls Phänomenologie. *Zeitschrift für philosophische Forschung* 11(3), 321–337.
- Hirsch, Michael (2010): Der symbolische Primat des Politischen und seine Kritik. In *Das Politische und die Politik. Konturen einer Differenz*. Szerk.: Thomas Bedorf – Kurt Röttgers. Suhrkamp, Berlin, 335–363.
- Karácsony András (2004): Megjegyzések Carl Schmitt politikai antropológiájáról. In *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Szerk.: Cs. Kiss Lajos. Gondolat, Budapest, 379–389.
- Körösényi András (2011): A politikai mint konstitutív. Carl Schmitt hozzájárulása a politikai meghatározásához. *Századvég* 60, 3–24.
- Lievens, Martin (2009): *Spectres of the Political*. Interneten: https://www.academia.edu/1865634/Spectres_of_the_Political_Uncovering_the_Metapolitical_in_Carl_Schmitt
- Marchart, Oliver (2007): Post-Foundational Political Thought. Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau. Edinburgh University Press, Edinburgh
- Marchart, Oliver (2010): Politische Theorie als erste Philosophie. In *Das Politische und die Politik. Konturen einer Differenz*. Szerk.: Thomas Bedorf – Kurt Röttgers. Suhrkamp, Berlin, 144–145.
- Minca, Claudio – Rowan, Rory (2016): *On Schmitt and Space*. Routledge, London – New York
- Moyn, Samuel (2016): The Concepts of the Political in Twentieth-Century European Thought. In *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*. Szerk.: Jens Meierhenrich – Oliver Simons. Oxford University Press, New York, 291–311.
- Mouffe, Chantal (2011): A politika és a politikai. Ford.: Horváth Szilvia. *Századvég* 60, 25–47
- Nancy, Jean-Luc – Lacoue-Labarthe, Philippe (1997a): *Retreating the Political*. Szerk.: Simon Sparks. Routledge, London – New York
- Nancy, Jean-Luc – Lacoue-Labarthe, Philippe (1997b): The 'Retreat' of the Political. In Nancy, Jean-Luc – Lacoue-Labarthe, Philippe: *Retreating the Political*. Szerk.: Simon Sparks. Routledge, London – New York, 122–134.
- Schmitt, Carl (1988): Der Begriff des Politischen. Vorwort von 1971 zur italienischen Ausgabe. In *Complexio Oppositorum. Über Carl Schmitt*. Szerk.: Helmut Quaritsch. Duncker & Humblot, Berlin, 269–273.

- Schmitt, Carl (1995): Politik. In Carl Schmitt: *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916-1969*. Szerk.: Günter Maschke. Duncker & Humblot, Berlin, 133–138.
- Schmitt, Carl (2002a): A politikai fogalma. In Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és Államelméleti tanulmányok*. Szerk. és ford.: Cs. Kiss Lajos. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 5–68.
- Schmitt, Carl (2002b): A partizán elmélete. In Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és Államelméleti tanulmányok*. Szerk. és ford.: Cs. Kiss Lajos. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 103–173.
- Schmitt, Carl (2002c): A parlamentarizmus és a modern tömegdemokrácia ellentéte. In Schmitt, Carl: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és Államelméleti tanulmányok*. Szerk. és ford.: Cs. Kiss Lajos. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 191–204.
- Slomp, Gabriella (2009): *Carl Schmitt and the Politics of Hostility, Violence, Terror*. Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Szabó Márton (2003): *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. L'Harmattan, Budapest
- Techet Péter (2013): *Carl Schmitt. Egy szellemi kalandor*. Attraktor, Máriabesnyő
- Williams, Bernard (2005): *In the Beginning Was the Deed*. Szerk.: Geoffrey Hawthorn. Princeton University Press, Princeton – Oxford

Abstract: On the Use and Abuse of the Political Difference

The political difference means the difference between the politics and the political. Nowadays, if it is spoken on the political, usually it is done this differentiating the political from the politics. If we do not consider the concept of the political meaningless and if we are interested in the rethinking of the political, then it is worth to take the political difference and its use and abuse into consideration. My paper discusses this subject. First, I examine the “left Heideggerian” interpretation of the political difference and I reveal that this interpretation is dead-end. Second, I show that there is no political difference in Carl Schmitt’s theory, neither as an analogy of the Heideggerian ontological difference, nor otherwise. Third, I state the thesis that Schmitt proposes for us an alternative to the “left Heideggerians”, that is the difference between the political as ontological dimension and the politics as ontic dimension of reality. Finally, I formulate what is Schmitt’s message for us with this.